

теорія та практика. – 2008. – № 2. – С. 98-102.

2. Гут Д. Болонський процес: вплив реформи вищої освіти на структуру та організацію докторантури Німеччини [Текст] / Д. Гут // Вища школа. – 2007. – №3. – С. 85-94.

3. Модернізація вищої освіти України і Болонський процес/ Матеріали до першої лекції «Модернізація вищої освіти України і Болонський процес» / Київ: Міністерство Освіти і Науки України, 2004. – 24 с.

4. Факти про Німеччину/ Frankfurt am Main: Societas-Verlag, 2008. – 192 с.

5. Хюфнер К. Управління та фінансування вищої освіти в Німеччині [Текст] / К. Хюфнер // Вища школа. – 2005. – № 6. – С. 97-117.

6. Mohsen F. Internetbasierte Lehr-/ Lernmethoden für die wirtschaftswissenschaftliche Hochschulausbildung. Konzeption und prototypische Implementierung am Beispiel eines Planspiels: Dissertation zur Erlangung des wirtschaftswissenschaftlichen Doktorgrades der wirtschaftswissenschaftlichen Fakultät der Universität Göttingen/ F. Mohsen. – Göttingen, 2002. – 238 S.

7. Wissenschaftsrat: Internationalisierung/ Bonn, 1992. – S. 41-57.

В статтє рассматриваются реформы в системе высшего образования Германии в контексте Болонского процесса. Анализируются тенденции развития высшего образования Германии в рамках интернационализации образования страны.

In the paper reforms in the German higher education system in the context of Bologna process are considered. Tendencies of the German higher education development in the context of country's education internationalization are analyzed.

УДК 37: 008

Я. Полякова

КОНЦЕПЦІЯ РЕЛІГІЙНОЇ ОСВІТИ В КРАЇНАХ ЄВРОПИ («ТОЛЕДСЬКІ ПРИНЦИПИ»)

Стаття присвячена проблемам релігійної освіти в сучасній Європі. Автор детально аналізує концепцію релігійної освіти в Європі, розроблену під керівництвом Організації з безпеки і співробітництва в Європі, відому як «Толедські принципи».

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Бурхливі міграційні процеси в сучасній Європі й пов'язане з ними зростання етнічного, культурного та релігійного розмаїття змушують по-новому поглянути на систему релігійної освіти. Якщо раніше навчання релігії в більшості європейських держав було, в основному, справою релігійних громад, то на сучасному етапі роль держави принципово змінюється. Саме держава покликана взяти на себе систематичне знайомство школярів з основами різних релігійних традицій. Численні міжнародні документи підкреслюють, що представники інших релігій і культур сприймаються як "інші", "чужі", що приводить до міжрелігійної напруги, появи шкідливих стереотипів, ворожнечі й може обернутися трагічними наслідками, чому вже є чимало прикладів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор.

Історія питання. Діяльність міжнародних організацій в області релігійної освіти.

Організація з безпеки і співробітництва в Європі. Для історії ОБСЄ і її розвитку характерне прагнення до діалогу й розуміння між різними релігіями. З моменту її створення як Конференції до безпеки й співробітництва в Європі в 1975 р. з метою зближення учасників «холодної війни», що на сьогодні є найбільшою в світі регіональною організацією по безпеці, ОБСЄ зробила значний внесок у розробку питань прав людини,

що відбивають інтереси всіх держав – учасників. ОБСЄ – це організація, що традиційно прагне до консенсусу й запобігання конфліктів. Право на свободу релігії й переконань вважається одним з фундаментальних принципів взаємин між державами, відзначеним у Заключному Акті Конференції по безпеці й співробітництву в Європі в 1975 р. Дотримання релігійної свободи та інших прав людини стали об'єктом регулярного моніторингу через доступні механізми й процедури реалізації.

Щоб підкреслити важливість свободи релігії й переконань у молодих демократичних державах, що ґрунтуються на верховенстві закону й повазі прав людини, Бюро демократичних інститутів і прав людини (БДПІЛ) при ОБСЄ в 1997 р. заснувало Консультаційну Раду експертів в галузі релігійної освіти, що була розширена і реструктурована в 2004 р., і в цей час включає двох експертів від кожної країни – учасника, і експертів, призначуваних БДПІЛ. Рада міністрів ОБСЄ в 2006 р. підтвердила попередні напрямки роботи Консультаційної ради й поставила завдання посилення роботи експертів в області розвитку й підтримки релігійної освіти в країнах – учасниках.

ЮНЕСКО. Робота ЮНЕСКО в області прав людини й інтеркультурної освіти має давню історію. У 1974 р. Генеральна конференція ЮНЕСКО прийняла рекомендації з освіти в області інтернаціонального розуміння, співробітництва й миру та в області прав і фундаментальних свобод людини. Дакарський план дії на 2000-2015 р., прийнятий на Міжнародному форумі з проблем освіти в 2000 р., сформулював цілі й пріоритети ЮНЕСКО, серед яких спеціальні рекомендації для шкіл, що є головним інструментом виховання взаєморозуміння між релігійними групами. Ці документи також підкреслюють важливість ролі урядових і міжурядових організацій у розвитку партнерства з релігійними групами в освіті.

Програма міжрелігійного діалогу ЮНЕСКО націлена на розвиток взаєморозуміння між релігіями і підтримує освіту в області міжрелігійного діалогу. Однією з недавніх ініціатив, розпочатою в березні 2006 р., було створення мережі кафедр ЮНЕСКО по міжрелігійному діалогу й міжкультурному взаєморозумінню в найбільших університетах і академічних центрах, що спеціалізуються в даній області.

У 2002 р. відбулася міжнародна консультативна конференція з шкільної освіти в галузі свободи релігії й переконань, толерантності й протистояння дискримінації під егідою Спеціального доповідача з питань свободи релігії й переконань. Підготовча робота до Мадридської конференції включала дослідження стану релігійної освіти в 78 країнах. Підсумковий документ Мадридської конференції 2002 р. підкреслює посилення антидискримінаційних перспектив в освіті й знань у питаннях свободи релігії на відповідних рівнях як одну з головних цілей. Конференція підкреслила, що релігійна освіта призначена для передачі знань і цінностей, що належать до різних релігійних напрямків, щоб кожна людина могла усвідомити свою приналежність до певного співтовариства, навчитися створювати власну ідентичність у гармонії з іншими. Релігійна освіта, як така, радикально відрізняється від церковної або теологічної, і визначається як формальне вивчення основ релігійних знань, роблячи внесок у більш широку систему інтеркультурної та громадянської освіти відповідно до міжнародних стандартів.

«Альянс цивілізацій». У 2005 р. Генеральний Секретар ООН висунув ініціативу, підтриману прем'єр-міністрами Іспанії й Туреччини, щодо створення «Альянсу цивілізацій». Була створена робоча група фахівців вищого рівня, з метою розробки практичних рекомендацій для подолання упереджень і стереотипів між різними співтовариствами, поляризації й екстремізму, установки парадигми взаємоповаги. Доповідь, зроблена на зустрічі групи в Стамбулі в листопаді 2006 р., підкреслила, що напружені відносини між культурами вийшли за межі політичного рівня, поширившись у серця й розум людей. Щоб повернути назад цю тенденцію, експертна група представила аналіз і рекомендації в чотирьох пріоритетних тематичних галузях, включаючи освіту, і відзначила, що системи освіти, у тому числі і релігійні школи, повинні виховувати в учнів взаємоповагу, розуміння різних релігійних вірувань, практик і культур у світі [2]. Основною причиною необхідності пропаганди знань про світові

релігії є те, що незнання часто є причиною ворожого ставлення до релігій. Доповідь також надає рекомендації релігійним лідерам, громадським організаціям, органам освіти щодо спільної роботи для досягнення консенсусу в релігійній освіті.

Рада Європи. Міжнародні норми свободи релігій і переконань, толерантності, відбиті в численних документах Ради Європи, таких як Стаття 9 Конвенції із захисту прав і фундаментальних свобод людини, Стаття 12 Рамкової конвенції із захисту прав національних меншин і т.д. Останній документ закликає держави – учасники вживати заходів у галузі освіти й спеціальних досліджень із метою формування знань про культуру, історію, мову й релігії різних сегментів суспільства. У рамках рекомендацій цих документів Радою Європи здійснюється різноманітна діяльність [1].

У 2005 р. Парламентська Асамблея Ради Європи прийняла Рекомендацію 1720 по релігії та освіті щодо включення релігійної освіти до програм початкової й середньої школи. У 2003 р. в Афінах Конференція європейських міністрів освіти вирішила поставити інтеркультурний і міжрелігійний діалог у центр роботи Ради Європи, відкрила дорогу проекту «Інтеркультурна освіта й проблема релігійної освіти та діалогу в Європі». Одним з результатів цього проекту стала розробка рекомендацій для шкіл з питань релігійної розмаїтості й інтеркультурної освіти. На конференції міністрів освіти в Стамбулі в 2007 р. було відзначено, що незалежно від існуючої в певній країні системи релігійної освіти, діти повинні одержувати знання з урахуванням релігійної й філософської розмаїтості як частини інтеркультурної освіти.

Європейська Комісія проти расизму й нетерпимості також розробила загальні рекомендації з політики в області подолання расизму й расової дискримінації в шкільній й позашкільній освіті. Ці рекомендації підкреслили необхідність забезпечити, щоб були розроблені процедури звільнення дітей у випадках, коли загальноосвітні школи здійснюють освіту, пов'язану з конкретною релігією.

Європейський Союз. У 1995 р. Рада Євросоюзу прийняла резолюцію про реакцію систем освіти на расизм і ксенофобію, в якій підкреслено важливе значення використання навчальних матеріалів, що відбивають культурну, етнічну й релігійну розмаїтість Європи. Колишнім Європейським Центром моніторингу з расизму й ксенофобії, тепер Агентством Євросоюзу з фундаментальних прав людини, опубліковано велику кількість доповідей по расизму й ксенофобії в Євросоюзі, включаючи рекомендації з розвитку міжрелігійного діалогу, посиленню ролі освіти в цьому контексті. Серед цих рекомендацій і розробка підручників з історії релігій. Через програму «Громадяни та управління в заснованому на знаннях суспільстві» Єврокомісія фінансує дослідження моделей викладання релігії, спрямованих на запобігання конфліктів і розвиток діалогу.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою цієї статті є аналіз одного із останніх важливих документів у галузі міжкультурного та міжрелігійного діалогу, який зараз є керівним для перегляду стану релігійної освіти для всіх європейських держав, а саме концепції релігійної освіти в країнах – учасниках Організації з безпеки і співробітництва в Європі "Толедські керівні принципи щодо навчання питань релігії й переконань у державних школах".

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів.

При підготовці «Толедських принципів», концепції релігійної освіти в країнах Євросоюзу БДПЛ (Бюро демократичних інститутів і прав людини) ґрунтувалося на існуючих дослідницьких програмах, у тому числі й у інших міжнародних організаціях, які працюють в області прав людини й інтеркультурної освіти. "Толедські керівні принципи щодо навчання питань релігії й переконань у державних школах" були розроблені експертами робочої групи, створеної БДПЛ при ОБСЄ, з метою сприяти зниженню дискримінації й дотриманню прав людини в сфері релігії й переконань. "Толедські принципи" носять винятково рекомендаційний характер як для державних стратегів від освіти, так і для викладачів-практиків, що працюють у цій сфері.

Робота почалася в березні 2007 р. у Толедо (Іспанія) – місті, що має для авторів символічне значення, тому що пам'ятає багатоміжкове "сплетіння цивілізацій". Наприкінці 2007 р. відбулася презентація документа в ОБСЄ, а зараз "Толедські принципи" активно обговорюються в Європі, США й Росії. Автори документа підкреслили, що їхні рекомендації стосуються винятково вивчення релігій (learning about religion), але не навчання релігіям. Останнє не тільки не виключається, але вітається Толедською концепцією: глибоке знання своєї власної релігійної традиції може бути гарним "відправним пунктом" для вивчення релігій інших людей.

У числі основних принципів Толедської концепції – використання наукових методів викладання, повага до прав людини й громадянських цінностей, спеціальна підготовка викладачів, усвідомлення з боку державних шкіл важливої ролі сім'ї й релігійних організацій, взаємодія й співробітництво з останніми, зокрема, у складанні навчальних програм і посібників; особлива чутливість до місцевих проявів релігійного й світського плюралізму і т.д.

У документі також розглянуті правові питання, пов'язані з вивченням релігій, види навчальних програм і педагогічні методи, докладно розроблена проблема підготовки викладачів, визначена "всеосяжна стратегія реалізації" і випадки "права на звільнення". Наприклад, учень може бути звільнений від вивчення конкретної релігії, але не може ігнорувати весь релігієзнавчий блок у цілому, який є обов'язковим для всіх.

Держава зобов'язана дотримуватися "неієрархічного підходу". Релігійні свободи повинні бути рівні для всіх, в тому числі релігійні традиції емігрантів. У відношенні останніх держава повинна вибудувати мудру політику інкультурації: при повазі традицій тих громадян, що приїхали до країни, зробити все для того, щоб вони не протиставляли себе європейським цінностям і навчилися, у свою чергу, поважати їх.

Дані рекомендації як практичне керівництво по підготовці навчальних програм були розроблені під егідою БДПЛ для боротьби з корінними причинами нетерпимості й дискримінації через розуміння того, яку роль грають релігії в сучасному плюралістичному світі. У такий спосіб мається на увазі, що правильне навчання в питаннях релігій і віросповідань може скоротити згубне нерозуміння й негативні стереотипи. При цьому згадане навчання повинне бути в основному обов'язковим і фінансуватися за рахунок держави.

Цілі та завдання. Толедські принципи були розроблені з метою поліпшення розуміння зростаючої релігійної розмаїтості у світі й росту присутності релігії в суспільній сфері. Їхнє логічне обґрунтування засноване на двох ключових положеннях: викладання релігії повинне підкреслювати повагу права кожної людини на свободу релігії й переконань; вивчення релігій здатне скоротити нерозуміння й перебороти шкідливі стереотипи.

Толедські принципи складаються з п'яти розділів. Розділ 1 дає логічне обґрунтування, цілі й завдання, огляд ініціатив інших міжурядових організацій щодо викладання релігії в школі, висвітлюється важливе значення, що ОБСЄ надає свободі релігії й переконань, можливість різних форм сприяння ОБСЄ в цих питаннях, включаючи Верховного комісара по правах людини й Раду експертів. Визначається також роль ОБСЄ в розгляді релігійної освіти через призму релігійної свободи й прав людини.

Розділ 2 пропонує огляд законодавчих актів в області прав людини, важливих для підготовки вчителів і розробки та впровадження навчальних програм з релігійної освіти. У цьому зв'язку розглядаються права батьків, дітей, учителів, інтереси етнічних і релігійних меншин та суспільства в цілому.

Розділ 3 визначає підходи й концепції для підготовки навчальних програм і планів з релігійної освіти. У розділі звертається увага на те, що розробка навчальних програм повинна враховувати кілька принципів: відповідати прийнятим професійним стандартам, бути інклюзивною й приділяти особливу увагу ключовим історичним і сучасним процесам у релігії; відповідати різним інтерпретаціям реальності й принципу мультиперспективності; реагувати на локальні прояви релігійного й світського плюралізму в школах і тих районах, які

вони обслуговують. У розділі представлені різні типи навчальних програм і підходів до релігійної освіти (включаючи конкретно-предметний, інтегрований й міждисциплінарний), педагогічні підходи (орієнтований на педагога й на учня), передбачувані результати, а також структури й процеси розробки навчальних програм і планів.

Розділ 4 розглядає важливу роль підготовки вчителів до реалізації релігійної освіти у зв'язку з високими вимогами до знань, відносин і компетенцій учителів. Представлені також різні види підготовки вчителів, включаючи перепідготовку й підвищення кваліфікації, системи оцінювання якості педагогічної освіти.

Розділ 5 присвячений питанням практичного застосування загальних положень прав людини до релігійної освіти й фокусується на ключових питаннях законодавства, які можуть виникнути в процесі застосування програм релігійної освіти.

«Толедські принципи» пропонують країнам – учасниками ОБСЄ керуватися наступними засадами при викладанні релігії в загальноосвітній школі.

1. Релігійна освіта повинна бути справедливою, точною, заснованою на осмислених, обґрунтованих знаннях. Учні повинні вивчати релігії в атмосфері поваги прав, фундаментальних свобод і громадянських цінностей людини.

2. Учителі, що викладають релігійну освіту, закликані підкреслювати релігійну свободу в шкільному житті, виховувати повагу до прав інших людей, взаєморозуміння між членами шкільного співтовариства.

3. Відповідальність за релігійну освіту лежить головним чином на школі, хоча школа жодним чином не повинна підривати або ігнорувати роль сім'ї або релігійних організацій у передачі морально-етичних цінностей підростаючому поколінню.

4. Необхідне створення рекомендаційних або консультативних органів на різних рівнях для забезпечення інклюзивного підходу, залучення їх до підготовки програм і їхнього втілення в життя, підготовки вчителів.

5. У випадках, коли чинні програми релігійної освіти не є досить об'єктивними, варто звернути увагу на перегляд таких програм, щоб зробити їх більш збалансованими й безпристрасними. Якщо це неможливо або такі зміни не можуть бути внесені швидко, розумним рішенням для батьків і учнів може бути добровільне й необов'язкове вивчення таких курсів, за умови, що угоди про необов'язкове вивчення релігії засновані на відсутності будь-якої дискримінації.

6. Особлива увага приділяється підготовці вчителів. Педагоги, що здійснюють релігійну освіту, повинні мати адекватні, справедливі, збалансовані знання, сформовані відносини, уміння й навички, володіти не тільки спеціальною компетенцією, але й педагогічною майстерністю, щоб забезпечити ефективну взаємодію з учнями, допомогти учням навчитися спілкування й взаємоповаги.

7. Підготовка навчальних програм і планів, підручників, навчально-методичних матеріалів для релігійної освіти повинна враховувати релігійні й атеїстичні погляди, бути інклюзивною, справедливою і заснованою на повазі. Слід уникати неточних або упереджених матеріалів, що особливо підсилюють негативні стереотипи.

8. Навчальні програми варто розробляти відповідно до прийнятих професійних стандартів, щоб забезпечити збалансований підхід у вивченні релігій і віросповідань. Розробка й використання навчальних програм повинна бути відкритою й справедливою процедурою, що дає можливість коментарів і рекомендацій всім зацікавленим сторонам.

9. Якісна навчальна програма з релігійної освіти може ефективно втілювати в життя цілі, намічені «Толедськими принципами» тільки за умови, коли вчителя мають достатню професійну підготовку, і продовжують постійно вдосконалювати свої знання й компетенції в цій області. Будь-яка базова педагогічна освіта повинна розвиватися в рамках прав людини, з урахуванням культурного й релігійного різноманіття суспільства.

10. Навчальні програми, які фокусуються на вивченні релігій і віросповідань, повинні приділяти увагу ключовим історичним і сучасним досягненням, відбивати глобальні й локальні проблеми. Варто враховувати різні локальні прояви релігійного й

світського плюралізму в школах і місцевих співтовариствах. Це допоможе враховувати конкретні потреби учнів, батьків, школи й суспільства в цілому.

Висновки й рекомендації Толедських принципів.

Релігійна освіта може бути пристосована до потреб різних національних і локальних систем освіти й традицій. Висновки, зроблені на основі зростаючого консенсусу між фахівцями в галузі освіти й права, рекомендується враховувати при розробці програм релігійної освіти всім країнам – учасникам ОБСЄ.

1. Знання про релігії і віросповідання можуть сприяти розумінню важливості поваги права кожної людини на свободу релігії, виховання демократичного громадянства, розвитку розуміння соціальної й етнічної розмаїтості й у той же час сприяти соціальній когезії.

2. Знання про релігії і віросповідання мають значний потенціал для скорочення конфліктів, заснованих на недостатньому розумінні вірувань інших людей, для збільшення поваги до прав людини.

3. Знання про релігії і віросповідання є важливою частиною гуманітарної освіти. Вони вимагають розуміння історії, літератури й мистецтва, сприяють розширенню культурних обріїв особистості, світогляду, усвідомленню складного взаємозв'язку минулого, сьогодення й майбутнього.

4. Релігійна освіта найбільш ефективна в сполученні з вихованням поваги до прав інших людей, навіть коли це не узгоджується з певними релігійними переконаннями. Право на свободу релігії є універсальним і тісно пов'язане з обов'язком захищати права інших, включаючи повагу людської гідності кожної особистості.

5. Особисті релігійні (або атеїстичні) переконання не є істотною причиною для відмови від вивчення інших релігій. Найбільш важливі причини для цього повинні розглядатися професійною експертизою, як і базові питання відношення до реалізації прав людини в цілому й свободи релігії зокрема.

6. Розумна адаптація політики відповідно до конкретних релігійних потреб необхідна для запобігання порушення права на свободу релігії. Навіть якщо це не вимагається конкретним законодавством, така адаптація й гнучкість відіграє важливу роль у побудові атмосфери толерантності й взаємоповаги.

7. Якщо обов'язкові курси, що включають питання релігійної освіти, є досить нейтральними та об'єктивними, вимога вивчення таких курсів як така не є порушенням права на релігійну свободу (хоча держави мають право дозволити часткове або факультативне вивчення цих курсів у конкретних умовах).

Рекомендації. Державам – учасникам ОБСЄ рекомендується:

1. Поширення цього документа («Толедських принципів») серед учителів, шкільної адміністрації, учнівських та студентських асоціацій, батьківських організацій, органів керування освітою й всіх зацікавлених сторін.

2. Використання при розробці або вдосконаленні програм відповідних стандартів і рекомендацій міжнародних організацій, включаючи Рекомендації 1202 та 1396 Ради Європейської Парламентської Асамблеї щодо релігійної толерантності в демократичному суспільстві 1999 р., 1720 від 2005 р. щодо релігії й освіти та інші.

3. Оцінка відповідних навчальних програм, використовуваних у загальноосвітніх школах, що стосуються релігійної освіти, з метою визначення, наскільки вони спрямовані на виховання поваги до свободи релігії та переконань, чи є вони безпристрасними, збалансованими, інклюзивними, доступними за віком, неупередженими й відповідають професійним стандартам.

4. Участь у процесі, що веде до розробки навчальних програм з релігійної освіти, спрямованому на відповідність різноманітним релігійним потребам місцевих співтовариств, щоб всі зацікавлені сторони були впевнені, що їхній голос буде почутий.

5. Вивчення ступеня готовності існуючих педагогічних навчальних закладів забезпечити необхідну професійну підготовку вчителів для релігійної освіти, здатних

виховувати у школярів повагу до прав людини, і зокрема, права на свободу релігії й переконань.

6. Визначення ступеня, у якому педагогічні навчальні заклади можуть надати достатні знання з питань прав людини, розуміння різноманіття релігійних і атеїстичних поглядів у суспільстві, володіння різними методами викладання (приділяючи особливу увагу методам, заснованим на інтеркультурному підході), які спрямовані на неупереджене й професійне вивчення релігій.

7. Організація сприяння авторам, редакторам і видавцям, що публікують підручники й методичні матеріали з релігійної освіти, з метою максимального врахування Толедських принципів.

8. Використання переваг експертизи Консультаційної Ради ОБСЄ / БДПЛ із питань свободи релігії при розробці й впровадженні навчальних програм з релігійної освіти, організації підвищення кваліфікації вчителів.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямку. Слід відзначити, що створення в Україні можливості організації релігійної освіти різних форм та видів з урахуванням європейських вимог є нагальним обов'язком держави не тільки з огляду на виконання міжнародних стандартів щодо дотримання прав особистості, але й з точки зору інтересів самої держави, її стабільності та поступу. Вітчизняні науковці вивчають історичний досвід релігійної освіти в Україні та інших державах світу, рекомендують свої шляхи поєднання світської та релігійної освіти в Україні, здійснюючи поступове впровадження вивчення релігій в середній загальноосвітній школі. Багатонаціональний та поліконфесійний характер українського суспільства тільки ускладнює пошуки оптимального рішення щодо поєднання світської та релігійної освіти. Тому вивчення європейського досвіду є в цьому сенсі є дуже своєчасним та доцільним.

Література:

1. Parliament Assembly of the Council of Europe available at <http://assembly.coe.int/Main.asp?link=/Documents/AdoptedText/ta05/EREC1720.htm>
2. Recommendation 1720 (2005) Education and Religion, Parliamentary Assembly debate on 4 October 2005 (27th Sitting) (see Doc.10673, report of the Committee on Culture, Science and Education, rapporteur Mr Schneider), text adopted by the Assembly on 4 October 2005, available at <http://assembly.coe.int/main.asp?link=/documents/adoptedtext/ta05/erec1720.htm>
3. Recommendations Concerning Education for International Understanding, Co-operation and Peace, adopted by General Conference at its 18th session, Paris, 19 November, available at http://www.unesco.org/education/nfsunesco/pdf/Peace_e.pdf
4. Recommendations No.R(1984)19 of the Committee of Ministers to member States on the Training of Teachers in Education for Intercultural Understanding, Notably in a Context of Migration, 25 September 1984, (84)10, available at <http://www.unher.org/cgi-bin/texis/vtx/refworld>
5. Report of the High Level Group of the Alliance of Civilizations, 13 November 2006, Chapter VI, available at http://www.unaoc.org/repository/HLG_Report.pdf
6. The Toledo Guiding Principles on Teaching about Religion or Belief. OSCE. Warsaw, 2007.

The article deals with the problems of religious education in present-day Europe. The author analyzes in details the concept of religious education in Europe, developed under the auspices of the Organization for Security and Co-operation in Europe, known as the Toledo Guiding Principles.

Стаття посвячена проблемам религиозного образования в современной Европе. Автор детально анализирует концепцию религиозного образования в Европе, разработанную под руководством Организации по безопасности и сотрудничеству в Европе, известную под названием "Толедские принципы".